

PROBLEM MIGRACJI W POLSCE WSCHODNIEJ – STATYSTYCZNA ANALIZA ZJAWISKA

Wprowadzenie

Migracje stają się zjawiskiem coraz bardziej powszechnym, wpływającym m.in. na zmiany w poziomie zaludnienia i rozmieszczeniu przestrzennym. Szczególnego znaczenia zagadnienie to nabiera na obszarach charakteryzujących się niskim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, do których należy Polska Wschodnia. Potocznie jest ona określana jako ściana wschodnia czy Polska B. Obejmuje obszar pięciu województw Polski, tj. podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie i lubelskie. Objęte one zostały specjalnym programem pod nazwą „Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007-2013”, którego celem jest przyspieszenie tempa rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju. W artykule zaprezentowano statystyczną analizę wybranych procesów migracyjnych na tym obszarze w 2009 roku¹. W rozdziale pierwszym scharakteryzowano pojęcie migracji. Rozdział drugi zawiera krótką charakterystykę Polski Wschodniej. W kolejnej części przedstawiono statystyczną analizę kształtowania się migracji krajowych. Omówiono wielkość i kierunki odpływu imigracyjnego z województw Polski Wschodniej oraz napływ imigracyjny do tych pięciu województw. Następnie podjęto próbę zbadania zróżnicowania salda migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w przekroju powiatów. Ostatni czwarty rozdział zawiera analizę migracji do innych krajów w Polsce Wschodniej. Wszystkie obliczenia i wykresy zostały wykonane w programach Statistica i Excel. Na potrzeby analizy wykorzystano wybrane narzędzia statystyczne. Jako podstawowe źródło danych statystycznych posłużyły publikacje GUS. Artykuł kontynuuje badania prowadzone przez autorkę na obszarze Polski Wschodniej w zakresie konkurencyjności i innowacyjności².

¹ Przyjęcie za okres badawczy 2009 roku było spowodowane brakiem kompletnych danych statystycznych dla lat późniejszych. Wykorzystane dane dotyczą tylko migracji na okres stały.

² Por. m.in. A. Surówka: Wielowymiarowa analiza innowacyjności województw. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2009, nr 530, t. 1, s. 230-241; A. Surówka: Baza noclegowa turystyki w Polsce Wschodniej. W: Jakość usług turystycznych i żywieniowych. Red. Z.J. Dolatowski, D. Kołożyn-Krajewska. Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Turystyki, Częstochowa 2011, s. 206-220.

1. Czym są migracje i jak się je klasyfikuje?

Nazwa „migracje” pochodzi z łacińskiego słowa *migratio*, które oznacza przesiedlenie. Są one reakcją na zachodzące procesy ekonomiczne i społeczno-polityczne, jak również na konkretne działania na określonym terytorium. W literaturze pojęcie to jest różnie definiowane. Najczęściej terminem tym określa się ruch ludności, którego celem jest zmiana miejsca pobytu na stałe lub na jakiś czas³. Jako główne formy migracji wymienia się: emigracje, imigracje, reemigracje oraz repatriacje. Według innej definicji migracje to wędrówki ludności. Oznaczają przemieszczenie terytorialne związane z względnie trwałą zmianą miejsca zamieszkania⁴. Zwykle jednak migracją nazywa się przemieszczenia osoby z jednej jednostki terytorialnej do innej na czas nie krótszy niż z góry ustalony. Najczęściej jako minimalny okres zamieszkania przyjmuje się 3 miesiące (w Polsce jest to 2 miesiące). Niektóre źródła literaturowe⁵ zagadnienie to definiują jako proces przemieszczeń przestrzennych ludności, którego celem jest zmiana miejsca pobytu na stałe lub na jakiś okres. Podobnie termin migracja jest określany w encyklopedii socjologicznej, według której migracją jest względnie trwała zmiana miejsca pobytu jednostek i grup w ramach określonej przestrzeni. Zdaniem jednego z autorów⁶ migracje mają dwoisty charakter. Z jednej strony oznaczają ciągły ruch ludności w przestrzeni społeczno-geograficznej, z drugiej prowadzą do nierównomiernego w skali terytorialnej kumulowania się bądź ubytku wędrującej ludności. Niektórzy autorzy⁷ twierdzą, że migracja jest procesem wyjścia (odpływ, emigracja) – wejścia (napływ, imigracja). Ich zdaniem obserwacji mogą podlegać równocześnie obydwa elementy. Zatem każdy z imigrantów jest równocześnie emigrantem. Migracje są także definiowane jako względnie trwałe przeniesienie się zbiorowości zwanej migrantami z jednego miejsca w przestrzeni geograficznej do innego, poprzedzone procesem decyzyjnym opartym na zhierarchizowanym systemie wartości celów, zakończone zmianą systemu interakcyjnego. Przytoczone powyżej definicje są tylko wybranymi ze względu na ograniczone ramy tego artykułu.

W literaturze migracje są również różnie klasyfikowane (w zależności od kryterium)⁸, np. według kryterium czasu (stałe, czasowe, wahadłowe), ze względu na odległość (wewnętrzne – w obrębie danego państwa i zewnętrzne – poza granice państwa), ze względu na organizację (żywiolowe, planowe, legalne, nielegalne, dobrowolne, przymusowe), w zależności od przyczyn (zarobkowe,

³ Nowy leksykon PWN. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 1071.

⁴ Wielka encyklopedia PWN. T. 17. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 407.

⁵ Por. D. Niedźwiedzki: Migracje i tożsamość od teorii do analizy przypadku. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010, s. 20-21.

⁶ M. Okólski: Demografia. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, s. 83.

⁷ Procesy demograficzne i metody ich analizy. Red. J. Krukiewicz. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków 2010, s. 202-203.

⁸ Nowa encyklopedia powszechna. T. 5. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 480-481.

rodzinne, narodowościowe, religijne, polityczne, rekreacyjne, turystyczne) itd. Wyróżnia się również migracje pozorne spowodowane zmianami administracyjnymi jednostek osiedleńczych. Ze względu na interdyscyplinarność analiz migracji nie ma także jednolitej metody badania tego zjawiska ani wspólnego sposobu jego wyjaśniania. Zaprezentowana przez autorkę propozycja dotyczy migracji wewnętrznych i zewnętrznych w Polsce Wschodniej.

2. Krótka charakterystyka Polski Wschodniej

Polska Wschodnia (ściana wschodnia, Polska B) w niniejszym artykule będzie oznaczać obszar pięciu województw Polski, tj. świętokrzyskie, podlaskie, warmińsko-mazurskie, podkarpackie i lubelskie. Jest to jeden z biedniejszych makroregionów Unii Europejskiej. Stan ten jest efektem wielu czynników historycznych i gospodarczych. Obecnie potencjał rozwoju i szanse ściany wschodniej (wynikające przede wszystkim ze wsparcia Unii Europejskiej) pozwalają na postawienie hipotezy, że ten niekorzystny stan można zmienić. Badany obszar objęto specjalnym programem pod nazwą „Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007-2013”⁹ z uwagi na niską innowacyjność i konkurencyjność, a biorąc pod uwagę zrównoważony rozwój, prowadzenie badań w tym makroregionie wydaje się być potrzebne i uzasadnione. Dodatkowo należy zaznaczyć, że w kontekście potrzeb Unii Europejskiej jest obszarem, który ma szanse generować rozwój. Według profesora Jacka Szlachty Polska Wschodnia to uspiony region, który czeka na przebudzenie. Zdaniem innego autora¹⁰ Problem Polski Wschodniej (jak go nazywa) jest wielkim strategicznym problemem przyszłości i przeszłości Polski, a studia nad nim powinny zdaniem tego autora wywodzić się z głębokiego ducha nadziei, że enigma przyszłości znajdzie przecięcie historycznie ukształtowanych węzłów gordyjskich. Natomiast wizje przewyciężenia dualizmu Polski Wschodniej i Zachodniej trzeba włączyć w system kluczowych problemów strategicznych Polski XXI wieku.

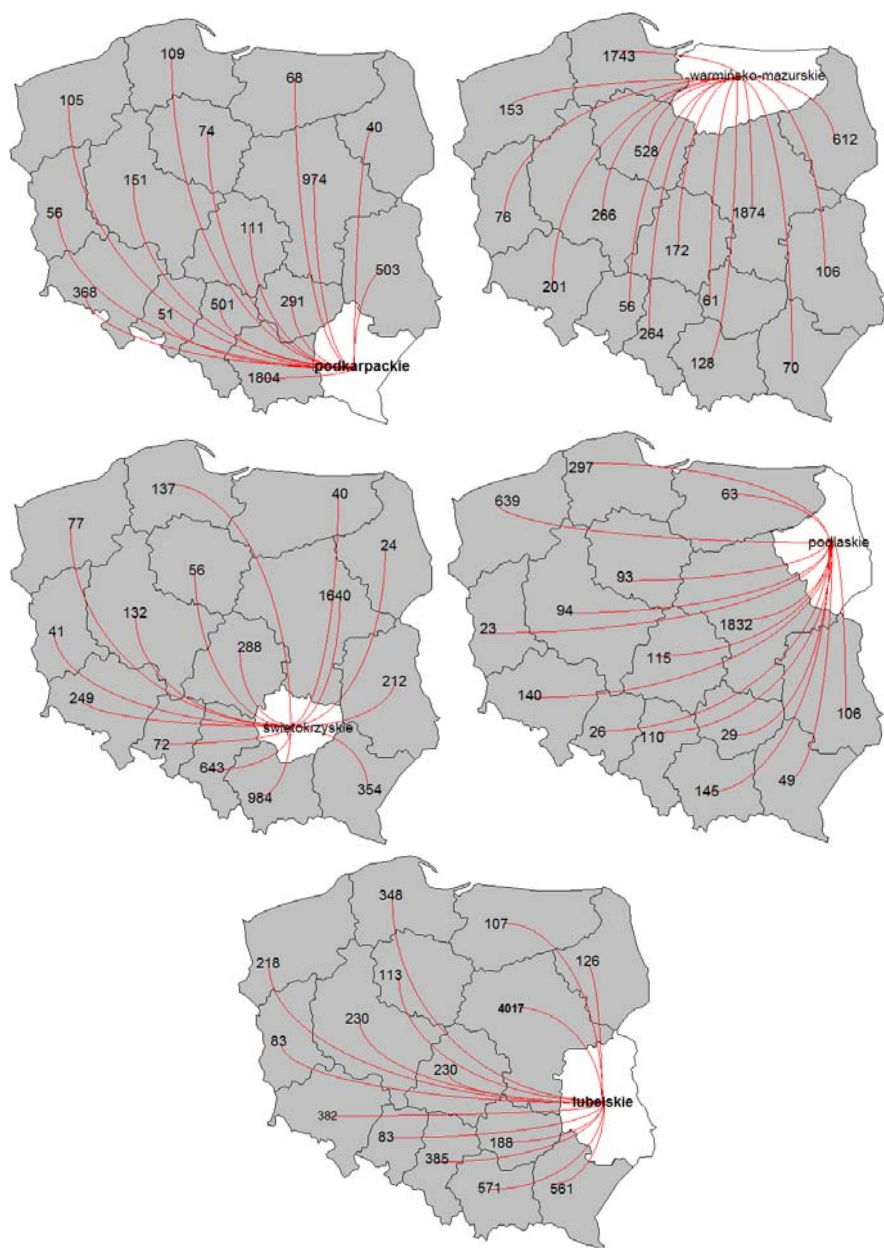
3. Statystyczna analiza migracji krajowych w Polsce Wschodniej

Dotychczasowe wyniki badań¹¹ pokazują, że najwyższy odsetek wśród mieszkańców Polski Wschodniej stanowią osoby urodzone na tym terenie. Najwięcej osób żyjących od urodzenia w swojej miejscowości występuje w województwie podkarpackim i lubelskim, najmniej w warmińsko-mazurskim.

⁹ <http://www.polskawschodnia.gov.pl>.

¹⁰ A. Kukliński: Problem Polski Wschodniej. Doświadczenia i perspektywy. W: Strategiczna problematyka rozwoju Polski Wschodniej. Red. D.J. Błaszczuk. Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin 2010, s. 49-52.

¹¹ Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020. Warszawa 2008, s. 26.

Rys. 1. Wielkość i kierunki odpływu imigracyjnego z województw Polski Wschodniej (2009)

Źródło: Opracowanie z wykorzystaniem programu Statistica Pl.

W 2009 roku z województw Polski Wschodniej wyemigrowało odpowiednio: z podkarpackiego 4262 osoby, warmińsko-mazurskiego 5475, lubelskiego 7147, podlaskiego 3422 i świętokrzyskiego 4432. Najwyższe ubytki migracyjne poniosło zatem województwo lubelskie. Szczegółowe informacje dotyczące

województw, które stały się obszarem przeznaczenia, zostały zamieszczone na rysunku 1. Analizując kierunki przemieszczeń, można zauważyć, że województwo mazowieckie jako obszar przeznaczenia wybrała maksymalna liczba emigrantów z czterech województw: lubelskiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego. Z dotychczasowych badań wynika, że może być ono traktowane jako lider pod względem innowacyjności i konkurencyjności. Maksymalny napływ z podkarpackiego nastąpił do województwa małopolskiego. Najmniej liczne grupy tworzyli emigranci, których obszarem przeznaczenia były województwa: lubuskie (z lubelskiego 83, a z podlaskiego 23 osoby), podlaskie (z podkarpackiego 40 osób, ze świętokrzyskiego 24 osoby) i opolskie (z warmińsko-mazurskiego 56 osób).

W przeprowadzonej analizie zbadano także wielkość napływu imigracyjnego do województw Polski Wschodniej. Uzyskane dane zawarto w tabeli 1. Analizując zamieszczone tam informacje, można zaobserwować, że w 2009 roku największa liczba osób (3596) przemieściła się na obszar województwa warmińsko-mazurskiego, a najmniejsza podlaskiego (2109). Najniższy odsetek wśród osób, które zameldowały się w Polsce Wschodniej na pobyt stały, stanowili dawni mieszkańcy województwa opolskiego (201), natomiast najwyższy dawni mieszkańcy województwa mazowieckiego (3488). Największy napływ imigracyjny na terytorium województwa lubelskiego pochodził z województwa mazowieckiego. Podkarpacie jako obszar przeznaczenia wybrali głównie emigranci z województwa małopolskiego. Najmniejszy napływ ludności do podkarpackiego odnotowano z województwa lubuskiego.

Na Podlasie w 2009 roku najliczniej przybyli imigranci, których obszar dopływu stanowiło województwo mazowieckie (659 osób). Najmniej liczna grupa (tylko 13 osób) to imigranci z województwa opolskiego. Regiony świętokrzyskie wydają się być atrakcyjnym miejscem dla imigrantów, których obszarem emigracji jest województwo śląskie. Można zaryzykować postawienie hipotezy, że województwem świętokrzyskim w najmniejszym stopniu są zainteresowani imigranci z województwa podlaskiego. Najwyższy napływ imigracyjny w województwie warmińsko-mazurskim odnotowano z województwa mazowieckiego, a najmniej liczny z opolskiego.

Analizując dane statystyczne w zakresie migracji, można zaobserwować zróżnicowaną strukturę i kierunki napływu imigracyjnego do województw Polski Wschodniej. Pozwala to przypuszczać, że każde z województw ściany wschodniej charakteryzuje się odmienną strukturą (specyfiką) w zakresie ruchu migracyjnego. Powoduje to znaczne zróżnicowanie kierunków przemieszczeń w tych pięciu województwach. W związku z powyższym zasadne wydawałoby się zbadanie struktury migracji w przekroju powiatów dla każdego z tych obiektów. Należy również podkreślić, że ze względu na zróżnicowany poziom zaludnienia poszczególnych województw powyższa analiza nie oddaje właściwego

obrazu tego zjawiska. Mając na uwadze te spostrzeżenia, autorka, wykorzystując zmienną saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności na 1000 mieszkańców, przeprowadziła analizę zróżnicowania tej zmiennej w przekroju powiatów Polski Wschodniej. Wartości tej cechy zawarły się w przedziale od -6,11 do 7,27. W sposób graficzny zróżnicowanie powiatów pod względem wybranej zmiennej przedstawiono na rysunku 2. Wyróżniają się na nim dwa powiaty, tj. białostocki i lubelski. Obiekty te charakteryzują najwyższe dodatnie salda migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności na 1000 mieszkańców. Wyniosły one odpowiednio: 7,27 i 6,11. Analiza wzrokowa tego rysunku pozwala przypuszczać, że w większości powiatów odpływ przewyższał napływ. Rekordowo wysoki ubytek migracyjny charakteryzuje powiat bartoszycki w województwie warmińsko-mazurskim (-6,11). Tylko cztery powiaty należą do grupy „0-2”, a są to obiekty: łańcucki (0,5), łomżyński (0,33), buski (0,1) i ełcki (1,27).

Powyższe dane statystyczne odnoszące się do zmiennej X_1 – saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności na 1000 mieszkańców – pozwoliły na wyodrębnienie trzech następujących grup powiatów:

Grupa 1 – ośrodki napływu [gdy $X_1 > 1$],

Grupa 2 – obszary o względnym zrównoważeniu napływu i odpływu [gdy $-1 < X_1 < +1$],

Grupa 3 – obszary charakteryzujące się odpływem ludności [$X_1 < -1$]¹².

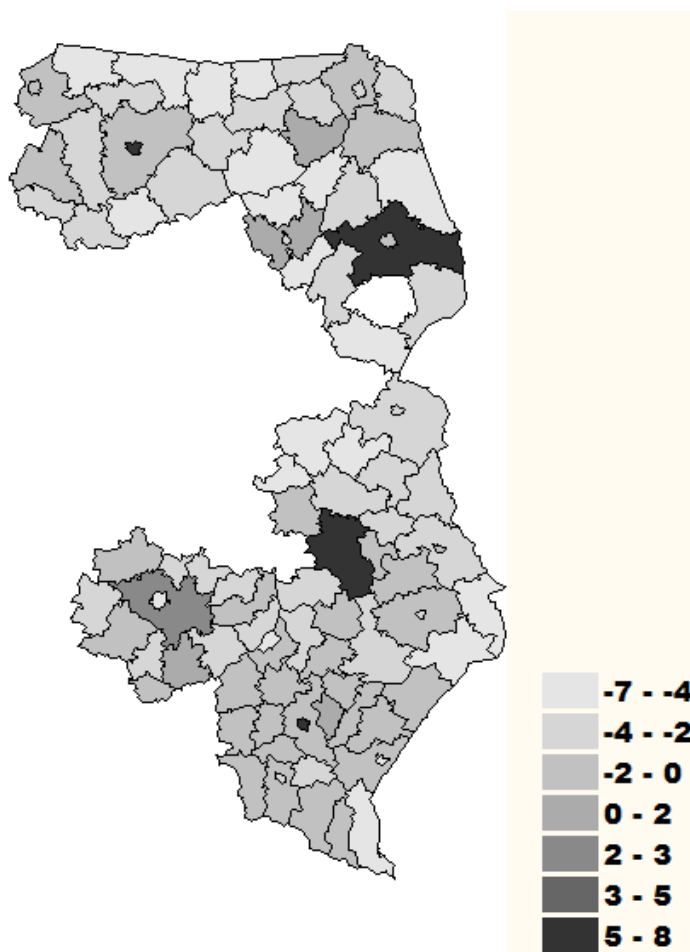
Tabela 1

Wielkość i kierunki napływu imigracyjnego do województw Polski Wschodniej

Z województwa	Do województwa					suma
	lubelskie	podkarpackie	podlaskie	świętokrzyskie	warmińsko-mazurskie	
Dolnośląskie	151	224	68	125	119	687
Kujawsko-pomorskie	78	49	54	44	340	565
Lubelskie	X	561	126	188	107	982
Lubuskie	66	39	24	34	44	207
Łódzkie	145	78	58	209	115	605
Małopolskie	164	706	53	401	90	1414
Mazowieckie	1139	296	659	504	890	3488
Opolskie	52	56	13	42	38	201
Podkarpackie	503	X	40	291	68	902
Podlaskie	106	49	X	29	639	823
Pomorskie	91	73	113	55	610	942
Śląskie	367	498	151	640	231	1887
Świętokrzyskie	212	354	24	X	40	630
Warmińsko-mazurskie	106	70	612	61	X	849
Wielkopolskie	92	74	51	67	113	397
Zachodniopomorskie	133	93	63	75	152	516
Polska	3405	3220	2109	2765	3596	15095

Źródło: Opracowanie na podstawie danych GUS.

¹² Szczegółowy opis użytej metody badawczej można znaleźć m.in. w pozycji: J.T. Kowalewski, A. Rossy: Przyszłość demograficzna Polski. „Folia Oeconomica” nr 231, Łódź 2009, s. 441-443.

Rys. 2. Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności na 1000 mieszkańców według powiatów (2009)

Źródło: Opracowanie z wykorzystaniem programu Statistica Pl.

Szczegółowe dane uzyskane w wyniku tak przeprowadzonego podziału zawiera tabela 2.

Do obszarów napływowych zaliczono oprócz wyżej wyszczególnionych powiatów białostockiego i lubelskiego jeszcze cztery (tj. rzeszowski, kielecki, ełcki i olsztyński). Są to obiekty posiadające na swoim terenie najdynamiczniej rozwijające się aglomeracje miejskie. Główne ośrodki tych regionów spełniają funkcje metropolitarne, sprzyjają też napływowi ludności. W drugiej grupie znalazło się tylko 13 powiatów, ponieważ zdecydowana większość badanych obiektów to obszary charakteryzujące się odpływem ludności (grupa 3). Otrzymane wyniki pozwoliły potwierdzić wcześniejsze przypuszczenia.

Tabela 2

Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności na 1000 mieszkańców według kategorii

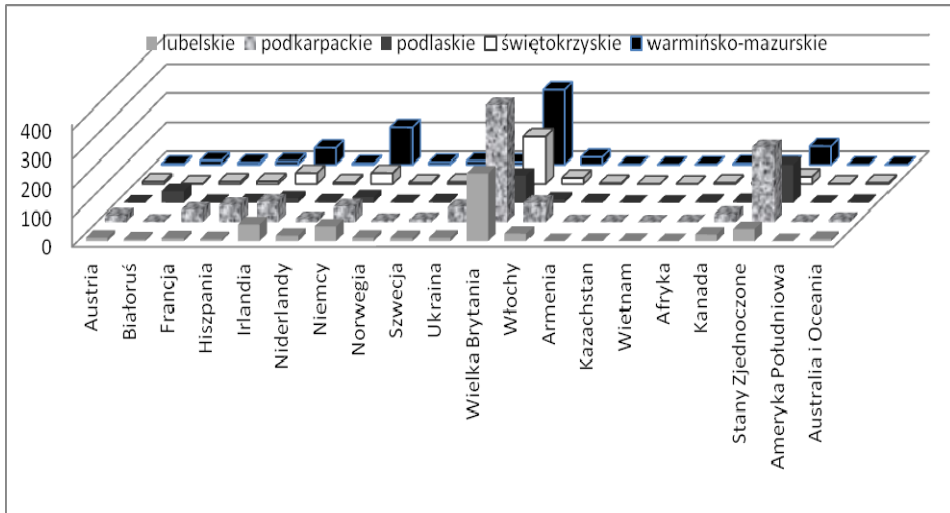
Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3
lubelski, rzeszowski, białostocki, kielecki, elcki, olsztyński	krasnostawski, zamojski, kolbuszowski, krośnieński, leski, łańcucki, mielecki, przemyski, przeworski, ropczycko-sędziszowski, strzyżowski, łomżyński, buski	białski, biłgorajski, chełmski, hrubieszowski, janowski, kraśnicki, lubartowski, łęczyński, łukowski, opolski, parczewski, puławski, radzyński, rycki, tomaszowski, włodawski, bielsko-podlaski, chełmski, bieszczadzki, brzozowski, dębicki, jarosławski, jasielski, leżajski, lubaczowski, niżański, przemyski, sanocki, stalowowolski, tarnobrzeski, augustowski, bielski, grajewski, hajnowski, kolneński, moniecki, sejneński, siemiatycki, sokółski, suwalski, wysokomazowiecki, zambrowski, jędrzejowski, kazimierski, konecki, opatowski, ostrowiecki, pińczowski, sandomierski, skarżyski, starachowicki, staszowski, włoszczowski, bartoszycki, braniewski, działdowski, elbląski, giżycki, gołdapski, iławski, kętrzyński, lidzbarski, mragowski, nidzicki, nowomiejski, olecko-gołdapski, ostródzki, piski, szczycieński, węgorzewski

Źródło: Opracowanie na podstawie danych GUS.

4. Statystyczna analiza migracji do innych krajów w Polsce Wschodniej

W rozdziale tym przeprowadzono analizę migracji zagranicznych na badanym obszarze. Analizując dane statystyczne publikowane przez GUS, można zaobserwować zrównoważone bilanse przemieszczeń dla migracji zagranicznych w Polsce Wschodniej (2009 rok). Ruchliwość ludności wyniosła wtedy 5921 osób, przy czym zarejestrowano 2959 imigrantów i 2962 emigrantów (saldo migracji zagranicznych w Polsce Wschodniej kształtuje się na zerowym poziomie). Nie należy jednak zapominać o fakcie, że wiele wyjazdów Polaków do pracy poza granice kraju (niekiedy na dłuższy czas) nie jest nawet rejestrowanymi migracjami czasowymi.

Najwyższy odsetek wśród imigrantów (1151) stanowiły osoby przyjeżdżające z Wielkiej Brytanii, a na drugim miejscu ze Stanów Zjednoczonych (511 osób). Odwrotnie relacja ta kształtuje się dla emigrantów. Najwyższy odsetek stanowiły osoby wyjeżdżające z Polski Wschodniej do Stanów Zjednoczonych, a na drugim miejscu do Wielkiej Brytanii. Najniższą pod względem liczności grupę stanowili imigranci z: Kazachstanu, Wietnamu i Ameryki Południowej. Żaden z mieszkańców Polski Wschodniej nie wyemigrował również do tych krajów. Słabym zainteresowaniem wśród emigrantów cieszyły się też Azja i Afryka.

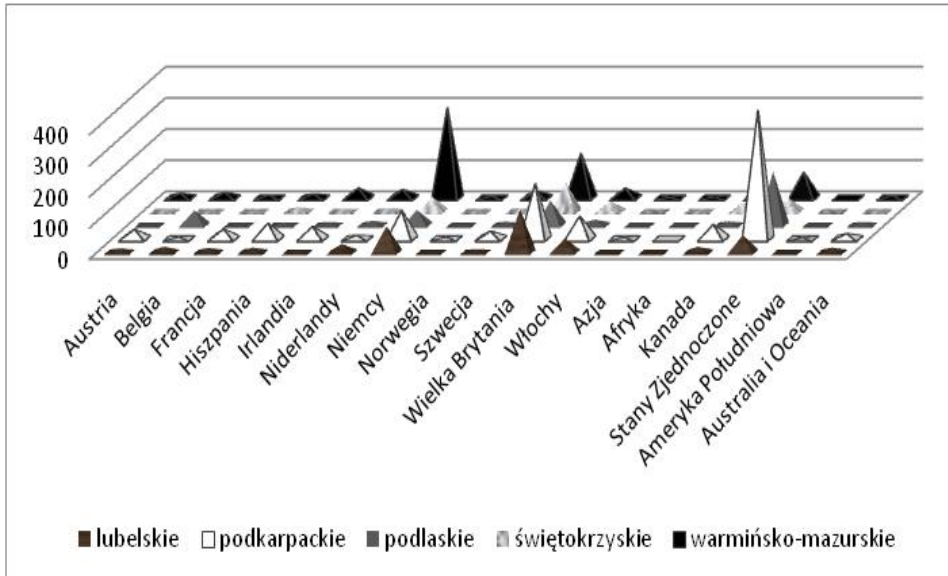
Rys. 3. Imigracja z województw Polski Wschodniej (2009)

Źródło: Opracowanie z wykorzystaniem programu Excel.

W przeprowadzonej analizie zbadano, jak kształtuje się struktura liczebności imigrantów w każdym z pięciu województw Polski Wschodniej. W sposób graficzny została ona przedstawiona na rysunku 3. W wyniku jego analizy można zaobserwować, że wysoką liczebność w województwie warmińsko-mazurskim wśród imigrantów stanowiły osoby, których obszarem pochodzenia są Niemcy. Na teren tego województwa przybyło 58 osób, których obszarem emigracji była Irlandia i 26 Włochy. Imigranci z Włoch stanowili wysoki odsetek również na Podkarpaciu. Najprawdopodobniej w związku z położeniem geograficznym tego województwa wysoką liczebność tworzą imigranci, których obszarem dopływu była Ukraina. W roku 2009 zarejestrowano 52 takie osoby. Podobną relację (biorąc pod uwagę położenie geograficzne) można zauważyć dla województwa podlaskiego. Wysoki odsetek stanowią imigranci, których obszarem pochodzenia jest Białoruś. W województwie lubelskim wysoka liczebność wśród imigrantów to osoby, których obszarem emigracji są Niemcy. W badaniu przeprowadzono także analizę struktury osób emigrujących z województw Polski Wschodniej do innych krajów. Wyniki przedstawiono na rysunku 4.

W wyniku analizy rysunku 4 można zauważyć, że Stany Zjednoczone są dla większości emigrantów z Polski Wschodniej (a w szczególności z województwa podkarpackiego) obszarem przeznaczenia. W 2009 roku wyemigrowały do tego kraju z Polski Wschodniej 772 osoby, w tym 415 to dawni mieszkańcy województwa podkarpackiego. Główny strumień emigracji prowadzi również do Niemiec. W województwie lubelskim najwyższy odsetek stanowili emigranci, których obszarem przeznaczenia było to państwo. Najmniej liczna grupa

emigrujących do Niemczech to dawni mieszkańcy województwa świętokrzyskiego. Najniższy odsetek wśród emigrujących stanowiły osoby, których obszarem przeznaczenia były: Ameryka Południowa (3 osoby), Azja (5 osób), Afryka (6 osób) i Norwegia (19 osób).

Rys. 4. Emigracja z województw Polski Wschodniej (2009)

Źródło: Opracowanie z wykorzystaniem programu Excel.

Podsumowanie

Migracje są zjawiskiem złożonym. Autorka zdaje sobie sprawę, że przedstawione w artykule zagadnienia dotyczące procesów migracyjnych w Polsce Wschodniej nie wyczerpują omawianej problematyki. Pozwoliły jedynie na zobrazowanie ogólnej struktury migracji na badanym terenie. Pełna ocena tego zjawiska jest utrudniona, ponieważ oficjalna statystyka nie jest w stanie zarejestrować wszystkich przemieszczeń ludności dla tego obszaru. Z uwagi na ograniczone rozmiary artykułu autorka omówiła jedynie wybrane kwestie, mając nadzieję, że ten krótki zarys migracji w Polsce Wschodniej stanie się źródłem zainteresowania dla czytelników, natomiast przytoczone wyniki przyczynkiem do prowadzenia tego typu badań w przyszłości (ze względu na ich duże znaczenie praktyczne).

**THE PROBLEM OF MIGRATION IN EASTERN POLAND
– STATISTICAL ANALYSIS OF THE PHENOMENON****Summary**

Migrations are becoming increasingly common phenomenon affecting changes in the level of population and spatial distribution. Special issue is gaining importance in areas with low socio-economic development, which include Poland and Eastern Europe (eastern wall, Poland B). It covers an area of five provinces of Poland namely Podkarpackie, Podlaskie, Świętokrzyskie, Warmińsko-Mazurskie and Lubelskie. In the article there were presented the results obtained by the author on the analysis of migration processes in the area. The statistical analysis was presented: the formation of inter-migration (the size and direction of tide of immigration from eastern Polish provinces and the influx of immigration to these five provinces), balances of internal and international migrations of population per 1000 inhabitants by districts. There were also discussed migrations to other countries from Eastern Poland. The research period is 2009 year. In the research there were used the selected statistical tools. All calculations and graphs were made in Statistica and Excel programs.